

הצורך בתוכחה לפני פרסום העבירות

צבי ספיר

לע”נ ר’ דוד בן בנימין יצחק כהנא ז”ל

הצורך בהקדמת תוכחה לספור לשה”ר על חוטא, מופיע בשערי תשובה בשלשה סימנים: רי”ט, רכ”א ורכ”ח.

הקדמת תוכחה לפני עדות בבי”ד:

סימן רי”ט: ”ואמר שלמה ע”ה: ’אל תהי עד חניס ברעך והפתית בשפתיך’¹...כי האמנם אם גזל האדם או עשק את עמיתו חייב להעיד על זה כדי שישלב את הגזילה אשר גזל ע”פ שניים עדים. ואם אין שם זולתי עד אחד, שבועה תהיה בין שניהם. אבל אם ראה כי נכשל חברו בדבר ערוה או באחת מן העבירות, אין ראוי שיעיד על זה חניס – רוצה לומר ללא תוכחת, גם כי יש אתו עד שני להקים את הדבר”.

בעניין הצורך להקדים תוכחה לפרסום גנות ע”י עדות בבי”ד, מחלק ר’ יונה בין עבירות שבין אדם למקום, לבין עבירות שבין אדם לחבירו. כאשר צריך לעזור לחבירו ע”י עדות בבי”ד אין צורך בתוכחה מקדימה, אך כאשר צריך להפריש חוטא מאיסור, אין ראוי מבחינה מוסרית להעיד עליו קודם שיוכיח אותו, וע”ז נאמר הפסוק: ”אל תהי עד חניס ברעך”.

מדוע לפני עדות על דבר שבין אדם לחבירו אין חובה מוסרית להוכיח? אולי צ”ל שחובת התוכחה נגזרת מן המטרה של פרסום הגנות. כאשר צריך להעיד בבי”ד לטובת אדם שגזלו אותו, מטרתו היא המטרה של בי”ד: ”לעזור לאשר אשם לו”י. מצד הכוונה לעזור לנגזל, אין צורך בתוכחה לחוטא, כי הוא לא בא לעזור לו, אלא לנגזל. אך כאשר סובר שצריך ללכת לבי”ד כדי להפריש את חברו מאיסור, כל כוונתו צריכה להיות לטובת החוטא, וטובת החוטא היא שישב ע”י תוכחה ולא ע”י בי”ד, ואם הוא לא

---

¹ משלי כ”ד, כ”ח.

"תוכחה לפני פרסום העבירות"

יפעל בדרך זו, הוא מראה בכך שאינו פועל לטובת החוטא והוא 'עד חניס', כיון שאינו פועל בדרך שצריך לפעול ע"פ מטרתו.

הקדמת תוכחה לפני פרסום גנות בעבירות שבין אדם לחבירו:

בסימן רכ"א שוב מזכיר הקדמת תוכחה לספור לשה"ר, אך הפעם דווקא לגבי דברים שבין אדם לחבירו, וז"ל: "ודע כי בדברים שבין אדם לחבירו כמו גזל ועושיק ונוק וצער ובושת ואונאת דברים, יכול לספר הדברים לבני אדם. גם היחיד אשר יראה יגיד, כדי לעזור לאשר אשם לו ולקנא לאמת... אמנם יש עליו להוכיח את האיש תחילה". כאן יש צורך בתוכחה, למרות שהמטרה אינה עזרה לחוטא, ובנוסף משמע, שיש כאן איזה חיוב של הקדמת תוכחה. כיצד דברים אלו מתבארים ביחס לאמור בסימן רי"ט?

נראה שסימן רכ"א הוא כלל ובסימן רכ"ח מתבארת כוונתו. **סימן רכ"ח**: "הנה הקדמנו כי מותר לספר בגנות החוטא על החמס אשר בכפיו אם נודע הדבר כי לא עזב דרכו... ואמנם המטיבים דרכם, דָּבַר ידברו בראשונה את החוטא, אולי יוכלו הועיל בדרך תוכחה להשיבו מדרכו הרעה... ועתה כאשר יתפוש אדם על מעשה חבירו על דבר אשר הזיד על רעהו... הנה יחשד המספר בזה ויתנו אותו כמספר לשה"ר, ויאמרו אמור גם כי אמת היה הדבר, היה ראוי לגלות אוזן החוטא למוסר בתחילה. ועל דבר אשר לא קדם לו תוכחות יחשדנו שומעו לאמר, כי לא היה אומר כל אלה לפני חבירו וכי הוא מחניף לו... ונהנה לדבר באשמת העם אשר בהעוותם ישמח ובקלונם יתכבד שלא בפניהם, ודומה לבעל לשה"ר ובו דבק מן האבק. ועוד יאמרו... אין הדברים כנים ומלבו הוא בדאם, ואם לא איפוא מדוע לא גילה על עונו בפניו ראשונה והעלים ממנו? על כן אמרו רבותינו²: 'כל דבר אשר יאמר בפני בעליו, אין בו משום לשה"ר'. רצונם לומר, כי אם הקדים לחבירו תוכחת מגולה על מעשהו ולא הקשיב על דבריו, אחרי כן יוכל להודיע לבני אדם אשמת האיש ורוע מוסרו, ולא יחשד כי יחפוץ לתת דופי בחבירו".

---

² ערכין ט"ו ע"ב

"מכרמי שומרון"

הנה מבואר, שהתוכחה צריכה לבוא כדי למנוע אבק לשה"ר שהוא לשה"ר מדרבנן³, לכן מובן מדוע נקט בסימן רכ"א שחייב להוכיח. ברם, מניעת איסור אבק לשה"ר יכולה להעשות גם בדרכים אחרות, וכמו שכתב בהמשך הסימן וז"ל: "וכן אם המספר מוחזק לרבים כי לא ישא פני איש... אשר לא ידבר רק אמת אין לחשדו בדברו על אשמת אדם לחבירו שלא בפניו... עוד אמרו, דבר אשר יאמר בפני שלושה אין בו דרך לשה"ר... אחרי כי ברבים היו עמו... אכן נודע הדבר לחבירו, והנה זה כאילו אמר הדברים בפניו". הרי שאפשר למנוע אבק לשה"ר ע"י שמוחזק לאיש אמת, או יספר בפני שלושה, ואז אין צורך בתוכחה מדינא, וכשר' יונה אמר בסימן רכ"א שיש להוכיח, הוא דיבר על המצב הרגיל, ולא על המקרים המיוחדים הנ"ל, ולכן כתב שצריך להוכיח מדינא. בנוסף, ברור שהוא העדיף את הפתרון של הקדמת תוכחה על פני שאר הפתרונות לבעיית אבק לשה"ר, וכפי שמשמע מלשונו: "אמנם המטיבים דרכם דבר ידברו בראשונה את החוטא", ורצונו לבאר בהמשך, שאם לא יהיה מהמטיבים דרכם, עלול לעבור על איסור גמור מדרבנן, ע"י אבק לשה"ר.

עדיין צריך לבאר את היחס בין סימנים רכ"א ו-רכ"ח, שבהם מובא הצורך להוכיח קודם פרסום עבירות שבין אדם לחבירו, לבין סימן רי"ט שבו משמע, שדווקא בדבר עבירה יש צורך להקדים תוכחה, ולא בעניינים שבין אדם לחבירו. ההבדל הבולט בין הסימנים הוא, שבסימן רי"ט מדובר על עדות בבי"ד, ואילו בסימנים רכ"א ורכ"ח מדובר בפרסום מחוץ לבי"ד.

לעיל אמרנו, שכאשר רוצה להציל אדם מיד עושקו בבי"ד, אין לו צורך להוכיח את החוטא, כיון שאין לו חובה לפעול לטובת החוטא, אלא קודם כל לטובת הנעשק והנגזל. ולעומת זאת, אם רוצה להפריש חוטא מאיסור ע"י בי"ד, כל כוונתו צריכה להיות רק לטובת החוטא, ומכך מתחייב להקדים תוכחה. בסימן רכ"ח ראינו גדר ביניים של חיוב הקדמת תוכחה, שאינו מתחייב מעצם העניין, אלא בגלל החשד. מצד עצם העניין עדיין צריך לומר שכוונתו לטובת הנעשק והנגזל, ואינו מחויב ע"פ כוונתו להקדים תוכחה לחוטא, אלא שכאשר הוא פועל מחוץ למסגרת של בי"ד ואין התועלת ודאית הכוונה של המספר לעזור לאשר אשם לו אינה בולטת, ואנשים נוטים לחשוד, שמא יש לו כוונה שונה שאיננה טהורה. אם לא הקדים תוכחה קודם שבא לבי"ד להפריש מאיסור, א"א לומר שכוונתו טהורה, כיון שלא פעל כמו שצריך ע"פ כוונתו המוצהרת.

³ וגדרו לפי השע"ת הוא: כאשר המספר נחשד בספור לשה"ר.

"תוכחה לפני פרסום העבירות"

לעזור לחוטא, אך כאשר בא להציל נעשק, גם אם לא הקדים תוכחה לחוטא אין סיבה תיובית לחשדו שכוונתו אינה טהורה, כיון שבאמת עייפ כוונתו אינו בא לעזור לחוטא, וא"א לחייב אדם לדאוג לטובת כולם. לכן, אם הוא פועל במסגרת ביי"ד שודאי יעזרו לנעשק, לא יבואו לחשוד בעד שכוונתו לא היתה טהורה, במיוחד לאור העובדה שיש לו חיוב גמור מהתורה להעיד לטובת הנעשק כדי לעזור לו⁴. אך אם הוא פועל מחוץ לביי"ד, אנשים נוטים לחשוד גם ללא סיבה חיובית (שתגרום להם לחשוד), כיון שידוע שפעמים רבות, אין הכוונה של המספר טהורה כפי שכל אחד מכיר מעצמו.

לפי זה יש לנו בדעת השעי"ת ג' סיבות להקדמת תוכחה לפרסום לשה"ר על חוטא:

א. חיוב מוסרי להוכיח חוטא קודם שבא להפרישו מאיסור בביי"ד.

ב. חיוב מדינא דרבנן להוכיח, כדי למנוע אבק לשה"ר עיי שיחשדו אותו בני אדם בסיפור לשה"ר. אם מספר בפני שלושה או שמוחזק לאיש אמת שלא ישא פני איש פטור מחיוב זה.

ג. דרך טובה: גם כאשר מוחזק לאיש אמת או מספר בפני ג', דרך טובה להקדים תוכחה לפרסום גנותו של החוטא, כפי ששמע מיניגון דבריו של השעי"ת בס' רכ"ח.

יש להעיר, שעצם החיוב להוכיח בכל המקרים הנ"ל הוא מהתורה, אלא שאין מהתורה חיוב להקדים תוכחה לסיפור לשה"ר. למרות שמדובר בחוטא, שיש היתר לספר עליו לשה"ר כי יצא מכלל יעמדי⁵, מ"מ מדובר בחוטא שלא יצא מכלל יעמיתד' אלא לעניינים מסוימים כמו לשה"ר, אך להשבת ממונו (= אבידתו) וגופו, והוא הדין לתוכחה שהיא השבת נפשו לא יצא. לפי ר' יונה רק חוטא פורק עול שהחליט לעבור עבירה, כגון ירועי בהמה דקה שפקרו בגזל, יצאו מכלל יעמיתד' לכל התורה כולה⁶. בסימנים הנ"ל ר' יונה מדבר על חוטאים שודאי לא שבו ממה שעשו, אך לא מדובר שפקרו עול והחליטו תמיד לעבור. לכן יש לגביהם חיוב תוכחה מהתורה, אך אין חיוב הקדמת תוכחה לשה"ר מהתורה.

שיטת החפץ חיים בהקדמת תוכחה לפרסום גנות לפי ר' יונה:

⁴ "לא תעמוד על דם רעד".

⁵ "לא תלך רכיל בעמדי שנלמד ממנו איסור לשה"ר לא שייך בו.

⁶ עיין סוגיית היתר לשה"ר במומר ופורק עולי.

"מכרמי שומרון"

כתב החפץ חיים⁷: "אם ראה אדם שעשה עולה לחבירו, כגון שגזלו או עשקו או הזיקו...אפילו ראה דבר זה ביחידי יכול לספר הדברים לבני אדם כדי לעזור לאשר אשם לו, ולגנות המעשים הרעים בפני הבריות. אך יזהר שלא יחסרו אלו שבעה פרטים...ואלו הן: ג...ג) שיוכיח את החוטא מתחילה ובלשון רכה, אולי יוכל להועיל לו, ויטיב עיניו את דרכיו". לפי מה שכתב ר' יונה בסימן רכ"ח זה הכרחי ע"מ להימנע מאבק לשה"ר, ואם מספר בפני שלושה, או מוחזק לאיש אמת אין צריך פרט זה אלא רק אם רוצה להיטיב דרכו. אך כתב ע"ז **הבאר מים חיים⁸:** "שם (ס' רכ"ח) לא איירי ר' יונה רק לעניין איסור לשה"ר, אבל לעניין מצות הוכחה לעולם אימא לך דמן הדין מחוייב להוכיחו קודם שיפרסם עליו שום גנאי". כלומר, הבמ"ח אומר שלמעשה יש חיוב מהתורה להקדים תוכחה גם לפי השעי"ת, אלא שבס' רכ"ח דיבר השעי"ת רק על איסור לשה"ר, אך מ"מ יש חיוב מצד מצות תוכחה. דהיינו גם אם מספר בפני ג' עדיין מחויב מדאורייתא להקדים תוכחה.

זה דוחק גדול, והבמ"ח לא היה אומר שזו כוונת השעי"ת אילולא היו לו ג' סיבות:

א. סברא: ז"ל **הבמ"ח** שם: "כיון דאיירינן בסתם איש ישראל שלא נתחזק עד עתה לרשע, בודאי הוא בכלל 'עמיתך', ומחויב להוכיחו פן יקבל תוכחתו ולא יצטרך לפרסם עליו שום גנאי"⁹. עיקר סברתו היתה כנראה,

---

⁷ הלי לשה"ר כלל יי הלי אי - ב'.

⁸ שם ס"ק ז'.

⁹ לכאורה כוונתו היא שמצות תוכחה היא לטובת החוטא – להשיבו ע"י תוכחה, ואם מחויב לדאוג לטובתו להשיבו – בודאי מחויב לדאוג להשיבו קודם שיזיק אותו ע"י לשה"ר, דגם זה טובתו. אי"כ יש עשה להוכיח קודם פרסום הגנות, למרות שאין לאו לפרסום גנות קודם שיוכיח.

יותר פשוט היה לומר, שכיון שמחויב לנסות להשיבו מצד חיוב תוכחה – אין לו היתר ספור לשה"ר מצד איסור לשה"ר. הרי ההיתר נובע מהצורך שכתב השעי"ת: "להבאיש בעלי עבירות בעיני בני אדם", ולצורך כך התירו לגנותו. המטרה היא תיקון החברה, ולשם כך התירו לנקוט בדרך ישירה של גינוי התועים ע"מ שהחברה תגנה אותם. ברם, לחברה בודאי עדיף שהתועים יחזרו בתשובה, ולא יצטרכו לגנותם, ואם בלאו הכי מחויב לנסות להשיב את החוטא מטעם מצות תוכחה ואם ישוב לא יצטרך לגנותו – אין טעם להתיר לגנותו לפני שמיצה את אפשרות התוכחה. לכן אפשר להבין, שחוזר **איסור לשה"ר** עד שימצה את אפשרות התשובה, ואז יהיה הכרח להתיר ספור לשה"ר. במ"ח לכאורה לא הסביר כך, כיון שרצה לומר שמצד איסור לשה"ר אין צורך בהקדמת תוכחה, וזאת כדי לתרץ את דברי השעי"ת בסימן רכ"ח שמדבר רק מצד איסור לשה"ר, ולפי הסבר זה עובר על איסור לשה"ר אם הוא מגנה לפני תוכחה.

"תוכחה לפני פרסום העבירות"

שזה לא הגיוני ולא מוסרי לנקוט באמצעי שגורם נזק לחוטא, לפני שמנסה לנקוט האמצעי שאינו מזיק את החוטא, ביחוד כאשר מחויב בלאו הכי לנקוט באמצעי זה של תוכחה. לכן סבר, שבשעיית לא התייחס לאפשרות וחובת התוכחה מצד עצמה אלא מצד איסור לשה"ר וכנ"ל.

ב. ראיה מעליות דר' יונה: ר' יונה בעליות, מדבר על ביטול חשד של אבק לשה"ר וכותב: "אבל כשאומר בפני ג' דפרהסיא הוא, יש לתלות שהוא מתכוון שיגיעו הדברים לאזניו ויתקן מעשיו, כגון שיודע בו שאינו מקבל תוכחתו ולא יוסר בדבריו, וכשישמע שבני אדם מרננים עליו יתכן שישוב מדרכו". הרי שאם אינו יודע בו שאינו מקבל תוכחתו מחויב להקדים תוכחה¹⁰, ולא יועיל שיספר בפני שלושה במקום הקדמת תוכחה – למרות שכתב בשעיית בסימן רכ"ח שבפני שלושה אין אבק לשה"ר. לכן סובר הבמ"ח, שמשי"כ בסימן רכ"ח אינו למעשה אלא רק ביחס לאיסור לשה"ר ואבק לשה"ר, אך מצד חיוב תוכחה- חייב למעשה להקדים תוכחה. ורק בעליות כתב הלכה למעשה ע"י שסייג את ההיתר בפני שלושה לאדם שיודע בו שאינו מקבל תוכחה.

ג. מהרמב"ם¹¹ משמע לבמ"ח בהדיא שאסורה גנות בלא הקדמת תוכחה, וז"ל הרמב"ם שם: "המוכיח את חברו תחילה לא ידבר לו קשות עד שיכלימו, שנאמר: 'ולא תשא עליו חטא'... במה דברים אמורים? בדברים שבין אדם לחברו, אבל בדברי שמים, אם לא חזר בו בסתר, מכלימין אותו ברבים ומפרסמים חטאו... כמו שעשו כל הנביאים בישראל". וכתב עליו **בבמ"ח¹²**: "סוף דבר... מוכח מדבריו שע"פ הדין אסור לפרסם חטאו אם לא הוכיחו מתחילה". משמע שדייק ממה שכתב הרמב"ם: "אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו", הא קודם שלא חזר בו בסתר אסור לפרסם חטאו. כיון שסבר שמבואר בהדיא ברמב"ם שיש חובה להקדים תוכחה, כמ"ש סוף אות ז', הסתבר לו שגם ר' יונה יסבור כך.

¹⁰ ואז כבר לא יצטרך בפני שלושה, גם לעניין אבק לשה"ר כמ"ש בסימן רכ"ח.

¹¹ הלי דעות פ"ו הלי ח'.

¹² כלל י' סוף ס"ק א'.

דחיית ראיות הבמ"ח:

א. דחיית הסברא: הגר"מ קרליץ (אחיו של החזון איש) בפירושו "אור חדש" על השעי"ת, הבין בסימן רכ"א את השעי"ת כפשוטו, שמה שכתב השעי"ת בסימן רכ"א מתפרש ע"פ סימן רכ"ח, והצורך בהקדמת התוכחה אינו אלא מטעם אבק לשה"ר. לגבי הסברא כתב שם: "דכיון שאמרו דמותר לספר הדברים לבני אדם בעניין כזה גם אם הוא מספר קודם שהוכיח אותו בסתר, אינו עובר בלאו ד'לא תשא עליו חטא', דעניין אחד הוא. דדוקא בדרך תוכחה שייך חילוק בין תחילה לסוף". נראה שכוונתו לדחות את ההו"א לאסור ספור לשה"ר קודם תוכחה מצד הלאו - 'לא תשא עליו חטא'. הרי כאשר מספר עליו לשה"ר גורם לו להעלב. 'לא תשא' אוסר להעליב בין בזמן התוכחה, בין שלא בזמן התוכחה, כמ"ש הרמב"ם¹³. אם כן - כיון שמחויב להוכיחו ולא להעליבו בתוכחתו - ה"ה לכאורה שאסור לו לגנותו שלא בזמן התוכחה. לכן מחלק ה"אור חדש" ואומר שכיון שהתירו איסור לשה"ר לצורך, ה"ה דהותר גם איסור ד'לא תשא' לאותו צורך. כמובן שבזמן שמוכיחו לא התירו לו להעליבו, דזה חלק מדיני תוכחה ע"מ שהתוכחה תתקבל¹⁴. לכן שייך לחלק בדרך תוכחה בין "תחילה" - שצריך לדאוג שיקבל תוכחתו - לבין "הסוף", לאחר שלא הועילה תוכחתו בדרך רכה. אך שלא בזמן תוכחה, אין לחלק בין מגנהו קודם שהוכיחו, לבין מגנהו לאחר מכן, כיון שהותר לגנותו ולהעליבו לצורך תיקון החברה. כאשר דואג לחברה אין לו צורך לדאוג לחוטא¹⁵, ורק כאשר מוכיחו צריך לדאוג לחוטא - ע"מ

¹³ הלי' דעות פ"ו הלי' ח'.

¹⁴ דהרמב"ם הביא פעמיים את הצורך להוכיחו בנחת: פעם ראשונה בהלכה ז' מצד עצם מצות עשה דתוכחה, ופעם שניה בהלכה ח' מצד הלאו 'לא תשא'. יתכן שבנידון דידן, ברשע שלא שב בזמן שמוכיחו, שאין צורך להתיר לגנותו, חוזר גם הלאו של 'לא תשא'.

¹⁵ כאשר אנו אומרים על אדם שיצא מכלל 'עמיתך' לעניין לשה"ר זה אומר לפחות שהגנת התורה עליו ירדה לרמה כזו שטובת החברה עדיפה על שמירתו מנוק של לשה"ר. אין זה אומר שזה טוב לפגוע בו בלשה"ר אדרבה עדיף להוכיחו ובוה לתקן גם אותו וגם את החברה וכך עושים המיטיבים דרכם אולם א"א לחייב זאת אפי' מבחינה מוסרית כיון שבכל זאת תיקון החברה היא מטרה חשובה כשלעצמה גם במחיר הזקת החוטא בלשה"ר. לכן אין לכרוך את תיקון החברה עם תוכחה ותיקון החוטא כיון שזה עלול לגרום שבגלל בעיה בנושא התוכחה לטובת החוטא תפגע טובת החברה ובמקרה הנ"ל זה לא צודק. לפ"ז מובן מדוע הקדמת התוכחה אינה חובה מהתורה ואף לא חובה מוסרית אלא עניין למטיבים דרכם (אם אין בעיה של אבק לשה"ר)

"תוכחה לפני פרסום העבירות"

שיקבל תוכחתו. כך נראה להסביר את כוונת ה"אור חדש". א"כ הוא חולק בסברא¹⁶ על הבמ"ח, שמצריך לדאוג לטובת החוטא קודם שדואג לחברה. בסוף דבריו כתב: "ועיין בספר חפץ חיים כלל י' ובבמ"ח שם וצ"ע". והוא לא באר מה קשה לו, אך אפשר להבין שכוונתו היא, שדברי הח"ח לפיהם השעיית לא מדבר על הלכה למעשה אלא רק מצד איסור לשה"ר הם קשים, כיון שברור ששעיית מדבר הלכה למעשה כיון שהוא ספר מוסר ולא ספר חידושים. באמת החידוש של הבמ"ח לא יתכן בדברי השעיית, כי א"א לומר שלא דיבר למעשה. לכן ודאי לפי השעיית אין חיוב להקדים תוכחה אלא מטעם אבק לשה"ר, ואם מספר בפני שלושה הלכה למעשה אינו צריך להקדים תוכחה למרות שיש לו חיוב תוכחה מדאורייתא וכנ"ל.

ב. דחית הראיה מהעליות: הבמ"ח טען שאם לא נדחוק את השעיית, זה יסתור לנו את מה שהוא כתב בעליות. כנגד זה יש לומר ב' טענות:

1. הדוחק הנ"ל הוא כה גדול עד שעדיף לומר שיש סתירה והר' יונה חזר בו. 2. בעליות עצמו משמע שאין כוונתו כמו שסבר הח"ח. הח"ח הבין שכוונת העליות לומר שאם אינו בטוח שהחוטא אינו מקבל תוכחה מחויב מהתורה להקדים לו תוכחה. מדברי העליות המובאים בשיטה מקובצת אפשר להבין כמו שהבין הבמ"ח¹⁷. אולם בעליות בדפוסים החדשים נוסף חצי משפט בסוף הדיבור, וז"ל: "...ועל מילתא הזאת אני אומר, 'כל מילתא דמתאמרה באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא', כלומר, או באפי מרא או באפי רבים שיגלו לו, וכגון שאינו כאן או שאינו נשמע לו, והוא אומד דעתו שלא יחזור לאחוריו מפניו". כנראה שהמילים "וכגון שאינו כאן" עד סוף המשפט לא הופיעו לפני הח"ח, כפי שאינם מופיעים בשטמ"ק שלנו. אך כיון שבאמת ר' יונה כתב וסבר, שאם אין החוטא כאן נפטר המפרסם גנותו מלהקדים תוכחה, א"א לומר שהוא סובר שיש חיוב מדאורייתא להקדים תוכחה. הרי אם אין החוטא כאן, עדיין יש חיוב להוכיחו, אלא שטכנית א"א לממש ד"ז. אם ר' יונה מוותר על הקדמת התוכחה כ"כ בקלות, מסתבר שזו לא דרישה מהותית כמו

¹⁶ ואפי' בהוא אמינא סבר להצריך הקדמת תוכחה מצד איסור 'לא תשא' שלא פירש שהותר, אך מצד לשה"ר שלא פירש שהותר היה ברור לו שאין צריך להשתדל להימנע משמוש בהיתר זה דלא כבמ"ח.

¹⁷ ומשם כנראה הבמ"ח מכיר את העליות, ע"ש שציטט מהשטמ"ק.

"מכרמי שומרון"

שסבר הח"ח, אלא משום אבק לשה"ר או משום מידה טובה למטיבים דרכם.

נשאר צורך לבאר את השוני לכאורה בין הכתוב בשע"ת בסימן רכ"ח לבין העליות.

כבר אמרנו שגם אם אפשר להיפטר מחובת הקדמת תוכחה למניעת אבק לשה"ר ע"י שיספר בפני שלושה, עדיין משמע בשע"ת שהמטיבים דרכם בכ"ז מוכיחים. לכן אפשר לבאר שכוונתו בעליות למטיבים דרכם, ובסתימת לשונו רצה לומר, שלא ראוי לכתחילה לסמוך על היתר של אפי תלתא, אם אין לו שום מניעה מלהקדים תוכחה. כיון שזה לא ענינו, לא באר שכוונתו רק למטיבים דרכם, ואין הכי נמי, גם אם לא יקדים תוכחה ללא סיבה לא יעבור על איסור (בתנאי שיספר בפני ג').

אפשר להוסיף עוד טעם מדוע בעליות מודגש יותר הצורך בהקדמת תוכחה. יש שוני במטרת פרסום הגנות בין השע"ת בסימן רכ"ח לבין העליות. בעליות מפורש שמטרתו היא: "כדי שיתרחקו בני אדם מדרך רעה... וכדי שישבו מדרכו ויתקן מעשיו". כיון שמדובר שם גם על עבירות שבין אדם לחבירו וגם על עבירות שבין אדם למקום¹⁸, הוא מדבר על היתר הפרסום המשותף לשניהם שהוא ע"י יציאה מכלל 'עמיתך' לעניין לשה"ר, ולא על היתר משום עזרה לעשוק ומניעת נזק שקיימת רק בדברים שבין אדם לחבירו¹⁹. בסימן רכ"ח לעומת זאת, הוא מדבר על ההיתר הנזכר בסימן רכ"א שהוא: 'לעזור לאשר אשם לו'²⁰ שאינו צריך להתבסס על יציאה מכלל 'עמיתך'. לכן המטרה בשע"ת היא עזרה לעשוק ולא לחוטא, והמטרה בעליות היא תיקון החברה ובכללה החוטא. כאשר אדם דואג לעשוק, אין לנו תביעה כלפיו לדאוג למי שעשקו. טובת העשוק אינה קשורה לטובת העושק, ונראה שהצלת העשוק הרבה יותר חשובה ודחופה מהשבת העושק

---

¹⁸ ז"ל שם: "בדברים שבין אדם לחבירו שאין לו תקנה... או בשאר עבירות שאוחז".
¹⁹ עיין מאמר קודם בהדלים שבין עבירות שבין אדם לחבירו לעבירות שבין אדם למקום.

²⁰ ולקנא לאמת. הח"ח פירשו בהלי לשה"ר כלל י' סעיפים א' ו-ד', שזה כדי להרחיק בני"א מדרך רשע. לעני"ד פירוש המילים 'לקנא לאמת' הוא: לפעול לטובת האמת מתוך אהבת האמת. עיין במס"י פרק י"ח שענף השלישי מענפי האהבה הוא חקנאה. א"כ אין זה להרחיק בני"א מדרך רשע, אלא להוציא את האמת לאור. יציאת האמת לאור נובעת מרצון לעשות צדק עם הניזק. מ"מ מסתבר שצודק הח"ח בזה שא"א יהיה להשתמש בגדר זה ללא יציאה מכלל 'עמיתך', בניגוד לגדר עזרה לניזק שהוא עצמאי. עזרה לניזק דוחה איסור לשה"ר, אך רצון לעזור אינו יכול לדחותו. מ"מ כיון שרצונו לעזור לניזק, יש כלפיו פחות תביעה להוכיח את החוטא.

"תוכחה לפני פרסום העבירות"

בתשובה²¹. כאשר אדם דואג לתיקון החברה, התיקון היותר גדול הוא השבת החוטאים בתשובה, ואז לא יהיה צורך להתרחק מהרע. לכן יש כלפי אדם כזה תביעה יותר גדולה להקדים תוכחה לפרסום הגנות כיון שזה קרוב למטרתו בפרסום הגנות, שהיא תיקון החברה. לכן בפרסום גנות לשם תיקון החברה, יותר ראוי להיות מהמטיבים דרכם²².
גם הבמ"ח ידע שפירושו בשעיית דחוק, וכבר שם הביא²³ אפשרות לדחות פירושו וז"ל: "ואפילו אם תדחה את דברינו ותאמר שבשטמ"ק נקט ר' יונה רק למידה טובה ומצוה בעלמא, או דשם נקט רק לפי הסברא שהוסיף שם, שיתכוון שיגיעו הדברים לאוזניו ויתקן מעשיו, לכך כתב – 'כגון שיודע בו שאינו מקבל תוכחתו', דאי לאו הכי, כיון שאינו מתכוון רק לטובתו, יותר טובה היא לו שיוכיח אותו – אולי ישמע לו... אבל בשעיית לא זכר סברא זו כלל... אפשר דאין מחויב מן התורה להוכיחו קודם שיפרסם עליו, רק למצוה ומידה טובה בעלמא". ובאמת בס"ק ל' שם רואים, שלמסקנה סובר הח"ח, שהקדמת התוכחה בעליות היא למידה טובה בעלמא, כיון שלדעתו באופן שכתב שם ר' יונה: "או בשאר עבירות שאוחז אותם ועושה אותם במזיד ועודנו מחזיק בהם ולא במקרה, אבל הם מדרכיו ולימודו..." יצא מכלל 'עמיתך' לענין 'לא תוננו' ולענין 'לא תלך רכיל' והוא הדין לגבי תוכחה. לפי הבנתנו לעיל (סוגיית 'היתר לשה"ר במומר ופורק עולי'), לא דיבר ר' יונה על אדם שיצא מכלל 'עמיתך' לכל מילי, אלא רק לענין לשה"ר, ולכן יש לגביו מצות תוכחה, אך מוכח שם שאין חובה מהתורה להקדימה, כמו שכתבנו.

²¹ הרי לא תעזור התשובה לחוטא אם לא ישיב את העושק.

²² מדברי העליות אפשר היה להבין, שאם לא הקדים תוכחה ללא סיבה עדיין יש אבק לשה"ר גם אם מספר באפי ג'. לפי"ז אפשר להמשיך בשני כיוונים: א. אפשר ע"פ החילוק הנ"ל לומר, שבאמת כשמטרתו תיקון החברה יש אבק לשה"ר אם לא הקדים תוכחה, כיון שבנ"א יותר מצפים ממנו להקדים תוכחה. כאשר מטרתו היא עזרה לאשר אשם לו, פחות מצפים ממנו ורק חושדים אותו שלא היה מעזי לומר את הדברים בפני החוטא. לכן אם מספר בפני ג' אין חשד כזה, כיון שבדאי יגיעו הדברים לאוזני החוטא. ב. אפשר לומר שר' יונה משנה דעתו ומחמיר בעליות, שאם לא הוכיח ללא סיבה עדיין יש אבק לשה"ר, גם אם מספר באפי ג'. לפי האפשרות השניה זה ספק דרבנן כיון שמדובר באבק לשה"ר ולא ידוע מה כתב קודם ומה אח"כ, ואפשר להקל. לפי האפשרות הראשונה, יוצאת חומרא כאשר מטרתו לתקן את החברה, אך לא נראה שיש לחומרא זו בסיס טוב כיון שהיא מתבססת על סתירה וחילוק, ולא על דברים מפורשים, ואפשר לפרש כמו שהוסבר לעיל, או כמו האפשרות השניה.

²³ כלל י' במ"ח ס"ק ז'

דעת הרמב"ם²⁴:

הרמב"ם²⁵ הולך ומפרש את העשיין והלאוין הנלמדים מהפסוק: "לא תשנא את אחיך בלבבך, הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא"²⁶. בהלכות ה'ו' הוא מדבר באיסור שנאה והקשר שלה לתוכחה. בהלכה ז' הוא מדבר במצות תוכחה והאופן שצריך לקיימה, מדין עצם התוכחה ע"מ שתתקבל. כלומר, מה שכתב - "צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת" - נאמר מעצם החובה להוכיח ע"י תוכחה שתתקבל. בהלכה ח' הוא מדבר על איסור הלבנת פנים מצד "ולא תשא עליו חטא" שקיים גם בזמן שמוכיח וגם בכל זמן.

מהרמב"ם בהל' ח' למד הח"ח ב' חידושים: הרמב"ם כתב שם: "המוכיח את חברו תחילה לו ידבר לו קשות עד שיכלימו שנאמר: 'ולא תשא עליו חטא'... בד"א? בדברים שבין אדם לחברו, אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמים... עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל". הח"ח הבין שהרמב"ם מחלק בין עבירות שבין אדם לחברו לעבירות שבין אדם למקום, ולא מתיר לפרסם חטא על רשע למרות שהוכיחו שחטא בעבירות שבין אדם לחברו ולא שב. זה מנוגד לשע"ת.

עוד הבין הח"ח מסוף דבריו כמו שכתבנו לעיל, שרק אם מוכיח ולא שב מותר לפרסם גנותו של החוטא, אך קודם לכן אסור לפרסם. בזה רצה להשוות גם את דעת השע"ת, אך לבסוף כתב שגם אם השע"ת חולק, מ"מ כך מוכח מהרמב"ם.

לגבי הדיוק הראשון מהרמב"ם, התקשה בבמ"ח כיון שזה יוצא מנוגד לשע"ת שמתיר במפורש בסימן רכ"א לספר גנות מי שחטא לחברו. לכן רצה הבמ"ח לצמצם את החילוק המשתמע מדברי הרמב"ם. לשם כך הביא פירוש שהובא **בלחם משנה** שהחילוק הוא רק לגבי הכלמה ברבים. כלומר, בדברים שבין אדם לחברו אם לא חזר בו ע"י תוכחה בסתר, מותר להכלימו רק בסתר ולא ברבים, אך לפרסם חטאו מותר ברבים. בדברי שמים, אם לא חזר בו בסתר מכלימים אותו גם ברבים. לפי זה הרמב"ם מודה לשע"ת שמותר לספר עליו לשה"ר בשני המקרים, ומחלק רק לעניין

²⁴ דחיית הוכחת הבמ"ח מהרמב"ם.

²⁵ הלי דעות פ"ו הלכות ה'ט'.

²⁶ ויקרא י"ט.

"תוכחה לפני פרסום העבירות"

הלבנת פנים ברבים. ברם, הלח"מ עצמו נשאר בצ"ע על פירוש זה כיון שזה לא משמע מפשט דברי הרמב"ם שמחלק רק לגבי החלמה ברבים. בנוסף, אין לחילוק זה מקור, והרמב"ם לא עושה סתם חילוקים כאלה.

הבנת מרכבת המשנה :

בספר מרכבת המשנה כתב: "והנכון דודאי עבירות שבין אדם לחבירו נמי הוי דברי שמים... וזה שסיים רבינו 'במה דברים אמורים' - באיסור הלבנת פנים בדבר הרשות שבינו לחבירו, אבל בדברי שמים דווקא בתחילה לא יכלימו, אבל אם אינו רוצה לקבל מותר לדבר איתו קשות ואפילו ברבים". כלומר, החילוק הוא בין תוכחה לאדם שלא עבר על איסור תורה, שאסור להכלימו ולגנותו בשום אופן, לבין אדם שעבר איסור תורה, בין כלפי חבירו בין כלפי שמיא, שמותר להכלימו ולגנותו ברבים אם לא שב, כיון שהוא רשע ודאי.

דברי מרכבת המשנה מדוייקים מכך שהרמב"ם מחלק בין עבירות שבין אדם לחבירו לבין דברי שמים, ולא לבין עבירות שבין אדם למקום, כמו שנקט בהלכה ז' למשל. לכן מסתבר שהמושג דברי שמים שונה מהמושג בין אדם למקום, ולכן שינה הרמב"ם לשונו. בנוסף דברי מרה"מ מוכרחים ממה שכתב הרמב"ם בסוף דבריו: "כמו שעשו כל הנביאים בישראל", והנביאים ודאי הוכיחו ופרסמו עבירות שבין אדם לחבירו שעברו בני דורם, ולא חזרו מפני תוכחה²⁷.

הדיוק השני מהרמב"ם, שחייבים להקדים תוכחה לשה"ר גם הוא אינו מוכרח. אמנם משמע מלשון הרמב"ם שאין לפרסם גנותו לפני שמוכיח אותו, אך אין כל הכרח לומר שהרמב"ם מדבר על אדם שמלכתחילה ידוע שהוא רשע שלא שב. הרי בסתם אדם שחטא אמר ר' יונה שא"א להחזיקו כודאי רשע כיון שיש ספק שמא שב, ולכן יש לגביו איסור לשה"ר. לא מצאנו מי שיחלוק ע"ז. לכן יתכן שהרמב"ם מדבר גם בסתם אדם שחטא שחייבים להוכיחו ואסור לספר עליו לשה"ר, כיון שאינו ודאי רשע, ורק לאחר שהוכיחו ולא שב הוא ודאי רשע ומותר לספר גנותו. באדם שידוע שהוא ודאי רשע קודם שהוכיחו, יתכן שמותר לפרסם גנותו קודם שיוכיחו, אלא שהרמב"ם כלל בדבריו גם אדם שיש ספק שמא שב. בעבירות שבין אדם לחבירו שתלויות בהשבת ממון או בבקשת מחילה, לא

²⁷ ירמיה פרק ט', ג': "כל אח עקוב יעקב וכל רע רכיל יהלוד".

"מכרמי שומרון"

שייך אמנם לומר שמא שב וגם עליהם מדבר הרמב"ם כנזכר לעיל. אך בשאר דברי שמים יש ספק, כגון עבירות שבין אדם למקום, ולכן מותר לפרסם גנותו רק לאחר תוכחה.

סיכום:

רשע שלא שב שיצא מכלל 'עמיתך' לענין לשה"ר לא יצא לענין תוכחה ולכן יש חובה מהתורה להוכיחו. בשע"ת רואים שמצות תוכחה אינה מחייבת הקדמת תוכחה לפרסום הגנות. גם איסור ד'לא תשא עליו חטא' לא מחייב זאת, כיון שכמו שהותר 'לא תלך רכיל' לצורך גינוי הרע, כך גם הותר 'לא תשא עליו חטא', דהכל ענין אחד. אין ראייה שהרמב"ם חולק ע"ז. לכן, אם צריך להקדים תוכחה, אין זה מצד חיוב דאורייתא אלא מצד הטעמים שכתב בשע"ת: **א. חיוב מוסרי** להוכיח חוטא קודם שבה להפרישו מאיסור בבי"ד, מצד 'אל תהי עד חנינם ברעך'. **ב. חיוב מדין דרבנן** להוכיח כדי למנוע אבק לשה"ר, ע"י שיחשדו אותו בני"א בכוונת ספור לשה"ר. אם מספר בפני ג' או שמוחזק לאיש אמת שלא ישא פני איש פטור מחיוב זה. **ג. דרך טובה** תמיד להקדים תוכחה לספור גנותו של החוטא²⁸.

---

²⁸ אם מחויב להעיד בבי"ד לחבירו בדיני ממונות כדי לעזור לחבירו, יתכן שלא שייך להקדים תוכחה אפ"י למטיבים דרכם, דלא שמענו דבר כזה. ועיין שע"ת שער ג' סימן רי"ט. עיין ב"אור חדש" לגר"מ קרליץ שער ג' סימן רכ"א, שכתב: "וגם הדברים שרוצה לתובעם עפ"ד ל"ש בזה מצות תוכחה כדינו". ע"ש.